

UNIVERSITATEA „LUCIAN BLAGA” DIN SIBIU
FACULTATEA DE ȘTIINȚE SOCIO-UMANE

**GRUPUL CULTURAL PIȘCOLT ÎN NORD-VESTUL ROMÂNIEI ȘI ÎN
ZONELE ÎNVECINATE**

Coordonator științific:

Prof. Univ. Dr. Sabin Adrian Luca

Candidand:

Hágó Attila Nándor

Sibiu

2015

Cuprins

Capitolul I. Originea grupului cultural Pișcolt.....	3
Capitolul II. Aria de răspândire	5
Capitolul III. Denumirea.....	5
Capitolul IV. Evoluția.....	6
Capitolul V. Așezările.....	8
Locuințele	9
Gropile	10
Capitolul VI. Cultura materială.....	11
Capitolul VIII. Morminte.....	12
Capitolul IX. Cronologia absolută și relativă.....	13
Bibliografie	16

Cuvinte cheie: *grup Pișcolt, Cultura Ceramicii Lineare, preistorie, morminte, cultura Vinča, grup Szatmár, ceramică pictată, figurine antropomorfe, bitum, gudron de mesteacăn*

Capitolul I. Originea grupului cultural Pișcolt

Originea grupului cultural Pișcolt, este strâns legat de faza finală a culturii Criș, pe teritoriul României, de cultura Körös și a Culturii Ceramicii Lineare, în teritoriul nord-est, estul Ungariei, de Cultura Ceramicii Lineară pentru așezările din Ucraina Subcarpatică și în sud-estul Slovaciei. Aceste legături se manifestă, mai ales în faza timpurie a grupului cece privește formele de vase, ornamentele nepictate, materialul folosit la degresat, etc. Datorită faptului că acest orizont cultural este prezent pe teritoriul a patru țări actuale, originea lui este interpretată diferit de specialiști români, maghiari, slovaci sau ucrainieni, totuși având și elemente comune, cum ar fi ornamentele preluate din cultura Criș-Körös, linear sau influența culturii Vinča.

În perioada anilor 1970-1980 s-au înmulțit descoperirile de tip Körös în zona Tisei Mijlocii, însă nici astfel nu s-a depășit zona de limită identificată de către N. Kalicz și J. Makkay¹. Idei noi în privința cercetării grupului Szatmár au apărut datorită descoperirilor de la Kőtelek-Huszársarok, unde au fost identificate complexe arheologice din Körös târziu, dar și de tip Szatmár (fosta Szatmár II), ornamentate cu impresiuni, ciupituri, linii incizate, dar și ornamente cu pictură. În opinia lui P. Raczky, la geneza grupului Szatmár au stat populațiile mezolitice din zonă și populațiile culturii Körös din zona Tisei Superioare și din Valea Someșului². Tot în această perioadă N. Kalicz, datorită cercetărilor efectuate la Méhtelek, în apropierea graniței cu România, definește faza veche a grupului Szatmár, ca o fază a grupului Körös, care face parte din orizontul culturii Criș/Körös din Transilvania, faza evoluată Szatmár II, este redefinită ca grup Szatmár, fiind faza timpurie a culturii ALP (ALPI)³.

Această dominație a culturii Körös în formarea grupului Szatmár, respectiv Pișcolt timpuriu, s-a oprit în urma descoperirilor mezolitice din zona Jászság⁴. Potrivit analizelor de ambient și a cercetărilor efectuate de către R. Kertész și P. Sümegi, ar fi existat o barieră agro-ecologică, la linia de răspândire a culturilor neolitice, definită de N. Kalicz și J. Makkay, care a oprit răspândirea populațiilor la nord de acesta (Kunhegyes-Berettyóújfalú), nefiind condiții favorabile pentru stabilirea unor comunități (clima, teren pentru creșterea animalelor sau pentru cultivarea plantelor)⁵. În ultimii ani, datorită cercetărilor, această linie s-a extins la o distanță de 35 de km de la punctul stabilit în anii '70. Săpăturile de la Tiszaszölös-Domaháza au dovedit că în zona Tisei Mijlocii nu s-a oprit expansiunea culturii Körös și că în același sit s-au stabilit și

---

¹ Raczky 1980, 32.

² Raczky 1983, 189; 1986, 27-29; 1988, 29.

³ Kalicz, 1994 68; Kalicz 2011, 45-46; Kalicz, Koós 2014, 9.

⁴ Domboróczki 2012, nota. 39.

⁵ Kertész, Sümegi, 2003, 27. Fig. 1

purtătorii culturii Körös și ai grupului Szatmár⁶. Makkay, în urma noilor descoperiri din aria Jászság, consideră că adaptarea comunităților imigrante reprezentată de grupul Szatmár ca etapă timpurie ALP, a avut loc în valea Tisei Mijlocii⁷, încadrare susținută și de Emese Gyöngyvér Nagy⁸.

Pe teritoriul sud-estic al Slovaciei sunt prezente mai multe populații mezolitice de origine trans-carpatină, care sosesc din zona Mării Negre, pe ale căror teritorii sosesc purtătorii culturii ceramicii lineare timpurii din zona văilor Hernadul, din estul Ungariei, pentru a controla sursele de obsidian din zona Prešov-Tokaj, astfel fiind cea mai timpurie prezență neolitică în zonă⁹. Opinia lui Šiška că materialul ceramic descoperit la Košice-Červený rak, cu ornamentele realizate cu impresiuni de deget, ar avea legături genetice cu purtătorii culturii Körös/Criș, bazându-se pe analogiile de la Méhtelek¹⁰, s-a dovedit incorectă, aceste ornamente fiind prezente și în cultura ceramici lineare timpurii de pe teritoriul sud-estic al Slovaciei¹¹, fapt dovedit și prin datare C14¹².

În cercetarea română, după primele studii efectuate în zona Careiului, comunitățile neolitice timpurii au fost legate de o altă componentă ce reprezintă vechea populație mezolitică locală, care este reflectată prin uneltele microlite de obsidian și de silex de caracter tardenosian, prin care se dorea argumentarea unei datări timpurii¹³, chiar dacă în zona menționată avem puține descoperiri mezolitice¹⁴. Un nou impuls în privința genezei culturii ceramicii lineare și a grupului cultural Pișcolt a apărut după înmulțirea cercetărilor efectuate în Valea Ierului și în Depresiune Nirului în perioada anilor 1970-1977. La începutul anilor '80 cercetătorii Gh. Lazarovici și J. Némethi consideră că la geneza ceramicii lineare timpurii contribuie cele mai timpurii manifestări vinciene alături de elemente de fază Starčevo-Criș IVA și alte elemente aparținând orizonturilor anterioare mezolitice sau epipaleolitice¹⁵. Autorii argumentează legăturile genetice de orizont Starčevo-Criș IVA-Vinča A2 cu forme diferite de ceramică, altărașe și prin fragmentele ceramice ornamentate cu ciupituri și buza marcată de o incizie, la care se mai adaugă unele elemente care reprezintă cele mai timpurii manifestări de origine lineară, dar și a unui grup cu ceramică pictată¹⁶. Aceste elemente sunt prezente și la descoperirile din zona Berea-Ciumești din colecția Kovács¹⁷. În opinia altor autori, la geneza culturii ceramicii lineare au luat parte comunitățile neolitice timpurii, în faza lor târzie, la periferia nordică a culturii Starčevo-Criș, în general în partea nord-estică și estică a Ungariei și a Slovaciei, prin neolitizarea comunităților epipaleolitice locale¹⁸ sau

---

⁶ Domboróczki 2005, 5-15; 2010, 137-177; 2012, 60; Domboróczki, Raczky 2010, 191-219, 210.

⁷ Makkay 1996, 43.

⁸ Nagy 1998, 85.

⁹ Kacanowska et alii. 1997, 268.

¹⁰ Šiška 1989, 114.

¹¹ Kozłowski, Nowak, 2010, 72;

¹² Kozłowski, Nowak, 2010, 86;

¹³ Comșa 1963, 477-484; Comșa 1972-73, 39-49; Comșa 1973, 31-43; Păunescu 1963, 465-475.

¹⁴ Némethi 1999, 94, fig. 38; 119.

¹⁵ Lazarovici, Némethi 1983, 26-27.

¹⁶ Lazarovici, Némethi 1983, 26, Fig. 7/4, 6-7, 9-10, Fig. 8; Fig. 9/3; Fig. 27/6;

¹⁷ Virag 2008, 91-124.

¹⁸ Ursulescu 2001, 144.

prin dezvoltarea culturii Starčevo-Criș târzii, care împreună cu alte elemente (mai ales cele vinčiene) duc la nașterea grupe liniare denumită Szatmár-Berea-Ciumești-Săcuieni¹⁹.

În lucrarea sa, Zoia Maxim vede originea grupului Pișcolt în fondul vechi starčevian cu elementele vinčiene venite pe câmpie, la care se adaugă contribuția manifestărilor de tipul descoperirilor din zona Tisei Mijlocii de la Szolnok-Szanda, Öcsöd-Kiritó, Kőtelek-Huszársarok, Tiszavalk-Négyes, geneză petrecută la nivel cronologic Starčevo-Criș IVA/IVB-Vinča A2/A3²⁰.

Mai recent, în literatura de specialitate originea acestui grup este văzută prin evoluția locală a comunităților Starčevo-Criș, ruptă de evoluția sa generală, la care se mai adaugă elemente care reprezintă o influență a Chalcoliticului Balcano-Anatolian împreună cu elementele vinciene²¹ și cu unele elemente pictate cu negru întâlnite în etapele timpurii a culturii Dimini²².

Capitolul II. Aria de răspândire

Grupul cultural Pișcolt se desfășoară în nord-vestul României, datând din epoca neoliticului dezvoltat, încadrându-se într-un orizont cultural mai larg, al unei civilizații care unește mai multe culturi sau grupuri culturale al căror material ceramic era ornamentat cu motive pictate, denumit "Painted Pottery Culture". Acest orizont este prezent în partea nord-vestică a României, nord-estul Ungariei, sud-estul Slovaciei și în Ucraina Subcarpatică. Primele descoperiri încadrate în acest grup cultural de pe teritoriul studiat au început la nivelul anilor 60-70 aproape în fiecare țară în care este prezent.

Capitolul III. Denumirea

Fiind răspândit pe teritoriile mai multor țării, în literatura de specialitate apare sub mai multe denumiri. Pe teritoriul Ungariei, primele descoperiri cu ceramică pictată apar la începutul secolului XX, intrând în literatura de specialitate sub denumire de *sátorajaujhelyi* - ceramică pictată de tip Sátorajaujhely; oraș din nord-estul Ungariei²³, dar fragmente asemănătoare au fost descoperite și la Szamossályi-rév și Szamosújlak²⁴, iar mai târziu astfel de descoperiri sunt semnalate într-o microzonă a Tisei Superioare (Tiszahát), la Sonkád, Kisvarsány, Vásárosnamény sub denumirea *Ceramica pictată din zona Someșului*²⁵. Într-o monografie vastă dedicată *Culturii Ceramice Lineare de tip Alföld (Alföld Linear Pottery Culture – ALP)*, apare sub denumirea de grup Szatmár II (recent folosit Szatmár) sau AVK I, pentru perioada cu motive pictate mai puține, și Esztár, cu o varietate mare de ornamente pictate²⁶. Pe teritoriul Slovaciei apare sub mai multe

---

¹⁹ Luca et al. 2000, 53.

²⁰ Maxim 1999, 75.

²¹ Lazarovici, Lazarovici, 2006, 441; Suciú 2009, 178.

²² Virag 2004-2005, 20.

²³ Visegrádi 1907, 297-287; 1912, 244-261

²⁴ Sőregi 1937, 62. Fig. 19

²⁵ Korek 1977, 3-52; 1983, 26

²⁶ Kalicz, Makkay 1977a, 106; Raczky 1988, 1989, 235, Goldman, Szenánszky 1994, 225-230; Makkay 2003, 108

denumiri: Proto-Kopčany, Kopčany și Raškovce²⁷, pe teritoriul Ucrainei Subcarpatice sub denumire de Diakovo²⁸. Pentru teritoriul României acest grup cultural a fost denumit Grup Pișcolt²⁹, cuprins în regiunea Cluj-Cheile-Turzii-Lumea-Nouă-Iclod (CCTLNZIS), definit ca o civilizație a neoliticului dezvoltat³⁰.

Grupul Pișcolt a fost definit pentru prima dată sub denumirea de cultura Ciumești având la bază Colecția Kovács³¹ și cercetările efectuate de către E. Comșa și Al. Păunescu în zona Careiul, în hotarul comunelor Ciumești-Berea³², cu două faze de evolutive, surprinse la Berea I (Stavila Mică/Kisrengátja) și cea de a doua fază evoluată cu un număr mai mare de ceramică pictată la Berea IX (Togul lui Sultész/Sultész tag)³³. În urma cercetărilor efectuate în perioada anilor 1970-1977, în hotarul localității Pișcolt, la punctul numit *Lutărie, Nisipărie și Cărămidărie*, Tiream, Sanislău, cultura Ciumești a fost redefinită de către Gh. Lazarovici și J. Némethi drept grupul Pișcolt, deoarece cele mai reprezentative și mai numeroase materiale au fost descoperite la Pișcolt și nu la Ciumești³⁴. Ultima încercare de a redefini acest grup cultural a fost realizată de către Doina Ignat sub o denumire de Sântandrei-Oradea-Săcuieni-Vărzari, argumentând că în literatura de specialitate există deja un grup Pișcolt la nivelul epocii bronzului (Grupul Pișcolt-Cehăluți-Hajdúbagos)³⁵, denumire care poate duce la confuzii³⁶. Denumirea arhicunoscută în cercetarea profesională pentru teritoriul României, este cea de grup/cultura Pișcolt, care a fost evidențiat pe baza materialului ceramic și a ornamentelor acestuia în trei etape evaluative³⁷.

Capitolul IV. Evoluția

Cultura Pișcolt are trei faze de evoluție stabilite, în principiu, pe baza materialului ceramic, urmărindu-se anumite elemente cum ar fi: ciupiturile, liniile incizate, buzele Lippenrand, diversitatea ornamentației pictate, precum și anumite elemente de confecționare a ceramicii, tehnica arderii, a lustruirii, a netezirii, și a formelor ceramice³⁸.

Prima fază evolutivă a culturii Pișcolt, așa cum s-a mai menționat, este formată din elementele fazei finale a culturii Starčevo-Criș, cu influență a Chalcoliticului Balcano-Anatolian împreună cu elementele vinčiene³⁹. Această fază timpurie este prezentă mai ales în descoperirile de pe Câmpia Careiului, în Valea Ierului și în Nir (Nyírség). Formele recipiente din această fază sunt caracterizate prin formele de vase cunoscute din faza târzie a culturii Starčevo-Criș: vase

²⁷ Vizdal 1997, 43-141; Šiška 1974, 3-13; 1982, 261-270; Vizdal 1997, 101-142.

²⁸ Pothusniak 1997, 35-50; Pothusniak 1999, 9-36.

²⁹ Lazarovici, Némethi 1983, 36.

³⁰ Lazarovici, Némethi 1983, 23; Maxim 1999, 76; Virag 2000-2004, 13; Lazarovici 2009, 181;

³¹ Némethi 1997, 63-75, Fig. 5; Némethi 1999, 165; Virag 2008, 91, Fig.1

³² Comșa 1963, 477-484; Comșa 1972-73, 39-49; Comșa 1973, 31-43; Comșa, Nánási 1972, 11; Păunescu 1963, 465-475.

³³ Comșa 1987, 32.

³⁴ Lazarovici, Némethi 1983, 36; 120, 167.

³⁵ Némethi 1999, 105, 125

³⁶ Ignat 1987, 46.

³⁷ Lazarovici, Némethi 1983, 27-34.

³⁸ Maxim 1999, 76; Virag 2004-2005, 20.

³⁹ Lazarovici, Lazarovici, 2006, 441; Suciu 2009, 178

bitronconice (castroane și strachini, oale bitronconice cu buza scurtă), dar și prin elemente vinčiene (farfurii biconice, fructiere cu picior înalt).

În această fază evolutivă cea mai mare diferență față de cele următoare constă în păstrarea și folosirea ornamentelor de geneză din cultura Starčevo-Criș (ciupituri, realizări cu unghia, sau cu degetul, împungeri, impresiuni) și a unor elemente lineare și combinațiile între cele două elemente. Motivistica pictată este tot într-o fază formativă, reprezentată de o metodă denumită „*pictură perlată*”, care se menține până la sfârșitul fazei I sau la începutul fazei II, când se diminuează sau chiar dispar. Tot în această fază apare pictura aplicată direct pe suprafața vaselor, fără folosirea slipului sau a angobei, metodă prezentă doar în fazele II și III.

În faza a doua, cea evoluată, se poate observa o evoluție în ceea ce privește factura ceramicii, amestecul, arderea, netezirea, lustrul, finisarea suprafețelor, mai ales la ceramica pictată, care cunoaște maximum de dezvoltare în această vreme. Formele ceramice din această perioadă cunosc aproape aceeași evoluție ca în etapa precedentă, dar sunt și forme noi, dintre care unele se vor dezvolta în faza târzie. Faza mijlocie a culturii Pișcolt se referă la schimbarea cea mai mare față de etapa formativă și poate fi observată la ornamentica ceramicii. Cum am văzut în descrierea ornamentelor din prima etapă, pe lângă motivele pictate sunt prezente aproape în aceeași măsură și motivele ornamentale nepictate, motive care au geneză în cultura Starčevo-Criș (ciupituri, împungeri, realizări cu deget sau cu unghia) sau elementele lineare (incizii, tăieturi etc.). Aceste motive scad semnificativ în așezările databile în faza a doua a culturii Pișcolt comparativ cu prima fază.

În ceea ce privește motivele ornamentale pictate se poate observa prin analizarea complexelor închise (gropi) că motivistica picturii este mult mai variată, atingând evoluția maximă a culturii. Dispare sau este prezent într-un număr redus materialul ornamentat cu tehnica „*pictura neagră perlată*”. Ceramica, în unele cazuri are un luciu „*metalic*”, acoperit cu un slip de culoare maronie, cărămidie sau vișine, pe care sunt pictate motivele geometrice, liniile, arcadele, spiralele etc. de culoare neagră sau cafenie. Această evoluție în calitatea ceramicii și în diversitatea folosirii motivelor ornamentale se poate observa în fiecare așezare din faza a doua în nord-vestul României și peste hotare.

În ultimele articole publicate de către Gh. Lazarovici și de C. Virag faza evoluată a culturii Pișcolt (Faza II) a fost împărțită în două subfaze Pișcolt IIA și Pișcolt IIB. Împărțirea a fost făcută pe baza evoluției ceramicii (factură, netezire, degresare, motivistica de ornamentare, etc.). În etapa a doua a fazei evolutive (mijlocie) apar unele elemente la confecționarea ceramicii și la ornamentarea lor, care se vor dezvolta în faza finală. Factura ceramicii în unele cazuri devine mai poroasă, săpunoasă, netezirea suprafețelor nu mai este așa de fină, scade numărul fragmentelor cu luciu metalic, motivele pictate devin mai simple și mai puține, ornamentele nepictate sunt foarte puține. În unele cazuri slipul de bună calitate este înlocuit cu angobă de culoare galbenă sau albă.

Așezările care datează în această perioadă ar fi Halmeu-Vamă⁴⁰, Blaja-Grind-Cehal⁴¹, Căpleni-Drumul Căminului⁴².

Ultima faza a grupului Pișcolt este reprezentată printr-un proces de decădere în ceea ce privește ceramica. Se observă o decădere atât în confecționarea vaselor cât și la ornamentarea acestora. În această perioadă avem descoperiri puține din nord-vestul țării și în zonele învecinate.

În faza a III-a sunt mai multe elemente care diferă de fazele anterioare, mai ales în ceea ce privește factura ceramicii. Elementele deja semnalate și observabile în etapa a II-a a fazei II (Pișcolt IIB) se manifestă mult mai puternic. Datorită folosirii unor degresante mai dure față de resturile vegetale sau pleava, ceramica devine mai poroasă, de o calitate mai proastă. Elementele vechi de ornamentare întâlnite pe întreaga evoluție a fazei I și într-un număr mai redus în faza II, aproape lipsesc în totalitate, manifestându-se într-o proporție mai mică de 3% în majoritatea complexelor cercetate pe întreaga arie de răspândire. Folosirea slipului ca fond de pictură scade sau dispare și apare angoba de diferite culori (albă, galbenă), manifestare care v-a evolua în culturile de la începutul neoliticului târziu. Motivele picturate folosite cunosc o varietată mai săracă în comparație și cu prima fază de evoluție, fiind ornamentată doar o parte din suprafața totală a vaselor. Motivele geometrice care apar în această fază de evoluție se vor evolua în neoliticul dezvoltat în civilizația Tisa-Herpály.

Capitolul V. Așezările

Factorul cel mai important care influențează comunitățile este mediul geografic care, prin diferitele forme de relief, dă importanță așezării și diferitelor activități economice, cum ar fi: creșterea animalelor, agricultura, vânătoarea, pescuitul, apropierea de surse de apă sau de materia primă. Tot un rol important îl are și prezența apelor curgătoare și stătătoare și calitatea lor – dulce sau sărate – fiecare punându-și amprenta asupra vieții comunității. Clima, variabilitățile vântului, cantitatea apelor, felul solului reprezintă factori foarte importanți care influențează construirea și orientarea locuințelor. Mediul geologic determină și el durata așezării și natura ocupațiilor – resurse de sare și utilaj litic, tipuri de sol pentru agricultură, pășunat, olărit⁴³. *În acest sens menționăm preferința comunităților neolitice pentru zonele de cernoziom și loess, aspect sesizabil prin aglomerarea de așezări în ținuturile respective*⁴⁴.

Astfel, purtătorii grupului cultural Pișcolt, Szatmár și grupurile înrudite au manifestat o predispoziție pentru amplasarea așezărilor pe cursuri de ape curgătoare, pe o serie de forme de relief pozitive, mici înălțimi cu popine etc., cu aspect de grinduri, care domină suprafața generală a terenului cu cca. 4-5 m⁴⁵. În aria de răspândire a acestui grup cultural sunt așezări pe insulele

---

⁴⁰Virag 2004b, 25-33.

⁴¹Virag 2007, 27-42.

⁴²Németi 2014, in press.

⁴³Maxim 1999, 12; Virag 2004-2005, 15

⁴⁴Comșa 1987, 14

⁴⁵Bogdan 1957, 108; Virag 2004-2005, 15

neinundabile a mlăștinilor, pe terasele mai înalte ale pârașelor sau a râurilor, pe dunule de nisip iar, în anumite zone, și la poalele munților.

Sunt distinse, din punct de vedere al amplasării pe diverse unități de relief, trei tipuri de așezări:

- a) așezări în zone joase, pe prima terasă a râurilor, în zona de câmpie, pe terase înalte de lângă lunca râurilor sau pe malurile mlăștinilor și grinduri.
- b) așezări în zona deluroasă, situate fie de-a lungul cursurilor mari de apă și arâurilor afluate, fie pe pante de dealuri, folosiți fiind de obicei versanții sudici.
- c) așezări de zonă montană și piemontană (relativ rare) situate tot pe văile râurilor și ocupă înălțimile din zonă.

Din punct de vedere al tipologiei geografico-etnografice au fost distinse două mari tipuri de așezări :

- a) așezări compacte.
- b) așezări răsfirate sau deschise.

Prima categorie este de obicei plasată pe o unitate de relief bine determinată: grind, promontoriu, terase de mici dimensiuni, deal, cu suprafețe mici (între 1 ha sau mai puțin și 2 ha). În cazul celei de a doua categorii, așezările se află în zone deschise, largi, mai ales în zona de câmpie, cu suprafețe uneori mari (mai mari de 2 ha).

Locuințele

Pe baza catalogizării lui Z. Maxim și C. Virag, locuințele sunt împărțite în trei tipuri⁴⁶. Pentru neoliticul dezvoltat tipurile de locuințe se împart astfel:

1. Construcții de suprafață, care pot fi:
  - a. simple, caracterizate prin aglomerări de chirpic, fragmente ceramice, litic și osteologic, cu sau fără podină barbotinată.
  - b. cu platformă de chirpic sub care se află un strat de pietriș tasat (astfel de locuințe nu avem descoperite în acest grup).
  - c. cu platformă de chirpic, așezată pe un pat de bârne groase despicate (este vorba de așa numitele locuințe cu podea suspendată; astfel de locuințe sunt descoperite în acest grup).
2. locuințe tip bordei.
3. locuințe de tip semibordei.
4. colibe (sezoniere, nu avem astfel de descoperiri).

Locuințele de suprafață au fost construite din lemn și lut. Utilizarea lemnului în structura locuinței s-a restrâns la strictul necesar, cu împletituri de nuiele bătute cu argilă sau numai cu lut amestecat cu paie, pleavă etc. În general, construcțiile anexă (grajduri, depozite) erau lipite de

⁴⁶ Maxim 1999, 56; Virag 2004, 15-16

peretele locuinței din motive practice, iarna locuințele pierzând mai puțină căldură. Acoperișul locuinței era, în general, construit în două sau patru ape, fiind realizat din paie, trestie, stuf și erau scunde, fiind mai puțin expuse vânturilor de vest dominante în zonă. Casele au fost orientate, în general, spre sud, deoarece nefiind prea luminoase și călduroase, prispa sau pridvorul din fața intrării era locul obișnuit de desfășurare a diferitelor activități casnice⁴⁷. Acest tip de locuință apare și în cultura Criș/Körös⁴⁸.

Astfel de locuințe au fost descoperite la Moftinu Mic-Pescărie B⁴⁹, Căpleni-Canton CFR⁵⁰, Căpleni⁵¹, Füzesabony-Gubakút⁵², Mezőkövesd-Mocsolyás⁵³.

Gropile

Gropile sunt considerate complexe închise, putând oferi spre studiu, pe lângă un bogat material arheologic, și date despre habitatul unui sit. Ele nu au beneficiat întotdeauna de atenția pe care ar fi meritat-o din partea specialiștilor. De multe ori existența acestui tip de complex este doar semnalată, odată cu descrierea așezărilor, fără să se insiste asupra tipului, formei, dimensiunilor, destinației și, mai ales, asupra conținutului⁵⁴.

Pe baza săpăturilor de la Căpleni-Canalul de irigații, N. Iercoșan a stabilit trei tipuri de gropi în funcție de formă și dimensiuni⁵⁵:

1. Gropi de mari dimensiuni cu două variante:
  - a. gropi cu fundul aproape drept (plat), cu lungimi de 4-6 m, lățime de 2-3 m și adâncimi de 1,5-1,6 m, de formă regulată care se adâncește drept sau puțin oblic.
  - b. gropi săpate în trepte de formă neregulată, care au un prag de 1,2-1,5 m la mijloc și dimensiuni mai mari (7,3-7,6 m lungimea și 5-6 m lățimea, adâncimea de peste 2,2 m).
2. Gropi de dimensiuni mijlocii, cu fundul plat sau puțin adâncite la mijloc, cu lungime de 2,5-3,5 m lățime de 1,5-2 m și adâncime de 0,5-1,2 m.
3. Gropi de mari dimensiuni, de formă cilindrică, cu diametrul de 1 m și adâncimea de 1,5 m.

Foarte mult timp în cercetarea așezărilor neolitice, atenția a fost concentrată doar la săparea și descrierea gropilor – fiind complexe unice - care erau cauzate și de săpăturile sistematice, care s-au desfășurat pe o suprafață mai mică sau erau doar săpături de salvare, prin care au fost

---

⁴⁷ Maxim 1999, 56; Virag 2004-2005, 15-16; Domboróczki 2006, 476; Kalicz Koós 2014, 9-10

⁴⁸ Lazarovici, Maxim 1995, 63-64; Maxim 1999, 58-60; Lazarovici, Lazarovici 2006.; Trogmeyer 1966, 235-240; Selmeçi 1969, 17-22; Tringham 1971, 84-87, 118, Fig. 14, c-d; Raczky 1976, 171, 1-2; 1978, 5-7; 1980, 5; Domboróczki 2005, 11

⁴⁹ Némethi 1986-87b, 103

⁵⁰ Némethi 1986-87a, 24-26

⁵¹ Iercoșan 1992-1993, 14

⁵² Domboróczki 1997, 162-164; 2001, 193-214; 2006, 475-485; 2009, 75-128

⁵³ Kalicz, Koós 1997, 16-33, 164-168; 2000, 45-76; 2014, 9-15

⁵⁴ Iercoșan 2002, 120

⁵⁵ Iercoșan 1992-1993, 9-11

cunoscute doar câteva segmente dintr-o așezare⁵⁶. Astfel, în literatura de specialitate a fost răspândită larg opinia că așezările purtătorilor culturii Ceramici Lineare de tip Alföld (ALP, AVK) și a grupurilor încadrate în această cultură (ALPI- Szatmár) sau grupurile înrudite de pe teritoriile învecinate (Pișcolt) erau pe o suprafață mică, cu o formă teritorială neregulată sau circulară⁵⁷. La aceste săpături au fost descoperite o serie de gropi de diferite dimensiuni, unele cu trepte și cu depuneri de fragmente de vatră sau chirpic⁵⁸, considerate astfel ca gropi pentru locuințe de tip bordei sau semibordei⁵⁹, care erau cunoscute încă din neoliticul timpuriu⁶⁰. Nici după primele descoperiri de locuințe de suprafață cu pereți cu împletituri de nuiele bătute cu argilă sau numai cu lut descoperite în mai multe așezări⁶¹, cercetători nu au acordat o atenție acestor construcții. Datorită săpăturilor de mare amploare începute în mijlocul anilor '90 a secolului trecut cu construcțiile de drumuri rapide și autostrăzi, a intrat în vizorul cercetătorilor maghiari și această problemă⁶². Pe parcursul anilor 1994, la lucrările de pe autostrada M3 au fost descoperite primele urme de locuințe construite la suprafață în așezarea de la Mezökövesd-Mocsolyás⁶³, mai târziu locuințe asemănătoare au fost descoperite la Füzesabony-Gubakút în 1995⁶⁴.

Capitolul VI. Cultura materială

Principală categorie de cultură materială este ceramica căreia i s-au stabilit șapte tipuri mari cu mai multe subforme pentru fiecare, cu diferite forme evolutive, pentru fiecare fază de evoluție. Anumite forme ceramice sunt prezente pe tot parcursul evoluției grupului cultural, iar altele sunt prezente în faza I, II sau III.

Ornamentația ceramicii se poate împărți în două tipuri: ornamente nepictate și ornamente pictate. Varianta cea mai răspândită pe tot parcursul evoluției este predominantă de o ornamentație pictată cu o motivistică care se variază, de la motive simple, până la motive combinate sau motive geometrice complicate. Ornamentele nepictate sunt realizări cu unghia, cu deget sau cu ajutorul unor obiecte (lemn, os), iar cele pictate cu o gudron de mesteacăn, care a fost pictat direct pe suprafața vasului sau pe un slip.

Apar și alte obiecte din lut cum ar fi fusaiole, greutăți din lut, lingură din lut, idoli antropomorf zoomorfi (*cenaturi*), și altare cu patru piciorușe. Alte categorii de obiecte sunt uneltele de piatră, toporele din piatră șlefuită cu sau fără gaură de înmănușare, râșnițe.

---

⁵⁶ Kalicz, Makkay 1977, 72-73; Korek 1977, 3-17; 1983, 24-25; Makkay 1982, 160-161; Kurucz 1989, 20-25

⁵⁷ Makkay 1982 160, Horváth 1989, 87

⁵⁸ Lazarovici, Némethi 1983, 22-23

⁵⁹ Domboróczki 2009, 78

⁶⁰ Maxim 1999, 56

⁶¹ Trogmeyer 1966, 235-240; Selmeçi 1969, 17-22; Tringham 1971, 84-87, 118, Fig. 14, c-d; Raczky 1976, 171, 1-2; 1983, 18; 1983 5-10

⁶² Kalicz, Koós 2014, 10

⁶³ Kalicz, Koós 1997a, 133; 1997b, 28-33; 47; 2002, 46

⁶⁴ Domboróczki 2006, 475-476; 2009, 78, Fig.3

Caracteristice sunt podoabele din *Spondylus*, mărgelile din marmură sau lut, brățări din lut, aceste obiecte sunt prezente mai ales în morminte.

Urmează apoi obiectele din corn și os, din acestea amintim topoare ciocan din corn de cerb, străpungătoare, sule, ace și piesa cea mai caracteristică fiind *lingurile din lut*, care au fost folosite pentru șlefuirea suprafeței vaselor sau pentru zdrobirea ocrului.

Capitolul VIII. Morminte

În nord-vestul țării și în teritoriile învecinate avem relativ puține descoperiri mortuare din epoca neolitică, și mai puțini din epoca neolitică mijlocie/dezvoltată în care se încadrează cultura Pișcolt și grupul Szatmár. Din păcate, în stadiul actual al cercetărilor nu deținem date despre descoperiri mortuare de pe teritoriul Ucrainei Subcarpatină sau din Slovacia de Est. Cele mai importante situri cu descoperire de morminte sunt la Mezökövesd-Mocsolyás (25 de morminte)⁶⁵, Füzesabony-Gubakút (13 morminte)⁶⁶, Tiszalúc-Sarkad (9 morminte)⁶⁷ de pe teritoriul Ungariei, iar din nord-vestul României avem de la Andrid-Pășune (4 morminte)⁶⁸, Urziceni-Vamă (3 morminte)⁶⁹, Porț-Corău (2 morminte)⁷⁰, Săcueini-Horo (1 mormânt)⁷¹.

În epoca neolitică conform cercetărilor arheologice încă n-au existat cimitire propriu-zise, care ar fi separate de așezare. În această perioadă, mormintele apar de cele mai multe ori în așezare, în apropierea locuințelor sau în locuințe. Chiar dacă mormintele sunt în așezare, putem totuși să delimităm o zonă pe teritoriul așezării, la Mezökövesd-Mocsolyás, unde „*cimitirul*” era într-o regiune nefolosită pentru construcții de locuințe⁷².

Ritul de înmormântare specific este înhumația, defuncții apar în poziția chirchită pe partea stângă, cu mâinile ridicate la față; poziționarea pe partea dreaptă fiind întâlnită în cazuri rare. În cele mai multe complexe mortuare a fost depus un singur defunct, dar avem câteva morminte de la Mezökövesd-Mocsolyás⁷³, unde într-o singură gropă de mormânt sunt așezați mai multe indivizi, de cele mai multe ori adulți cu copii. În ceea ce privește orientarea mormintelor, trebuie

---

⁶⁵ Au fost descoperite 25 de morminte, în care au fost identificate 28 de indivizi. În așezare au mai fost descoperite oase umane în locuințe, în gropi menajere. Astfel de pe acest sit, avem 34 de indivizi. (inf. Zs. Zoffmann).

⁶⁶ Whittle et al. 2013, 65-70.

⁶⁷ Oravec 1996, 51-63.

⁶⁸ Némethi 1999, 29; Astaloș, Virag 2006-2007, 73.

⁶⁹ Gindele et. al. 2004, 356-58; Virag 2004a, 41-76; Astaloș, Virag 2006-2007, 80.

⁷⁰ Matei et al. 2003, p. 246-248; Lazarovici et al. 2003, p. 305-309;

Băcuet-Crișan 2004, 73.

⁷¹ Comșa, Nánási 1971, 633-636.

⁷² Kalicz, Koós, 2000a, 50.

⁷³ Kalicz, Koós 2000a; Zoffman 2014, 297-307.

să spunem că ele sunt destul de variate: E-V, S-N, V-E, SE-NV, NV-SE, NE-SC, SSV-NNE, SSE-NNV, ESE-VNV, din care cele mai răspândite sunt cele orientate spre SE-NV.

Majoritatea mormintelor descoperite sunt fără obiecte de inventar. Din punct de vedere al inventarului ceramica este cea mai des întâlnită categorie de obiecte din inventarul funerar al perioadei, apărând în mormintele ambelor sexe, dar avem și descoperiri de alte obiecte cum ar fi: ocră, unelte din os sau piatră, lame de obsidian. Mărgelele, brățările, amuletele nu sunt considerate drept obiecte de inventar funerar, ele fiind elemente componente ale vestimentației⁷⁴. Obiect relativ des întâlnit este mărgelele sau brățările din *Spondylus*, care apare des în mormintele de la Mezökövesd-Mocsolyás, Füzesabony-Gubakút sau Tiszalúc-Sarkad⁷⁵.

Din articole științifice de specialitate avem date antropologice privind populația din neoliticul mijlociu care au populat această zonă în perioada mai sus menționată. Astfel, chiar în faza timpurie, în perioada neoliticului mijlociu, purtătorii culturii ALP și a grupului Szatmár erau o populație heterogenă, de statură robustă, înaltă, probabil cu origini mezolitice⁷⁶.

Analiză antropologică mai detaliată, cu folosirea a câteva metode moderne a fost efectuată asupra celor trei „cimitire” mari descoperite la Tiszalúc-Sarkad,⁷⁷ Mezökövesd-Mocsolyás, Füzesabony-Gubakút și Polgár-Ferenci hát⁷⁸, în restul cazurilor numărul mormintelor era prea mic pentru a putea fi realizate analize sau acestea n-au fost relevante pentru a fi folosite la statistici.

Capitolul IX. Cronologia absolută și relativă

Neolitizarea zonei nord-vestice a țării s-a realizat la finalul neoliticului timpuriu, în cultura Starčevo-Criș IVA/IVB, care este prezentă cu peste 30 de așezări în nord-vestul țării, și care, pe baza hărților de răspândire a acestei faze⁷⁹, pătrundă în această zonă dinspre Sălaj, prin Valea Bereteului-Valea Ierului și a Crasnei, perioadă în care se mai mențin elementele de policromie⁸⁰. Aceste comunități sosesc în zonă cu cel de-al treilea val de migrare neolitică⁸¹.

Datorită cercetărilor efectuate pe o arie geografică relativ mare pe partea nord-vestică a țării și în zona Tisei Superioare și Mijlocii, s-a dovedit că așezările timpurii din grupul Pișcolt sunt contemporane cu grupul Szatmár (fostul Szatmár II), așezări care sunt deja prezente la nivelul Criș IVA/IVB în același loc⁸².

---

⁷⁴ Kalicz, Koós 2000a, 51.

⁷⁵ Hágó 2014, 28-29.

⁷⁶ Zoffmann 1996, 63-57.

⁷⁷ Zoffmann 1996, 63-57.

⁷⁸ Whittle et al. 2013, 59-87.

⁷⁹ Luca et al. 2010, fig. 14.

⁸⁰ Némethi 1999, 119; Lazarovici, Lazarovici, 2006, 441.

⁸¹ Lazarovici 1979, 64; Luca, Suci 2007, 77-87; Suci 2009, 34-35.

⁸² Lazarovici, Lazarovici 2006, 441-442, Fig. IIIf.1; Domboróczki 2010, 137-177.

În cercetarea românească pe lângă influențe venite din faza târzie a culturii Criș, mai sunt și alte elemente care stau la baza cronologiei relative a grupului Pișcolt. Pe lângă elementele de SC și influențe balcano-anatoliene (policromia), au avut un rol însemnat și elementele liniare și cele vinciene, faza A2⁸³.

Pe lângă materialul ceramic descoperit în așezările de tip Pișcolt I, sau Szatmár trebuie să menționăm alte două obiecte din lut: figurinele cu cap triunghiular, care sunt prezente și în mediul vinčian în Banat sau la sud de Dunăre,⁸⁴ și obiectele din lut ornamentate cu diferite incizii, ale căror funcții probabil sunt legate tot de viața spirituală⁸⁵. Tot la acest capitol trebuie să menționăm apariția așa numită *lingură din os*, care este prezent în mai multe așezări din arealul geografic discutat, care are originea tot în cultura Vinča⁸⁶.

Din lucrările apărute despre cronologia absolută a neoliticului dezvoltat, în centrul, sud-estul Europei și teritoriile balcano-anatoliene, trebuie să menționăm lucrarea lui W. Schier⁸⁷ și R. Gläser⁸⁸, despre cronologia absolută și relativă a culturii Vinča; lucrarea lui C. M. Mantu pentru mezoliticul și neoliticul de pe teritoriul României⁸⁹, C. I. Suciu pentru teritoriul României și a zonelor învecinate⁹⁰ sau rezultatele diferitelor proiecte naționale sau internaționale⁹¹ și a culturilor pentru partea nord-estică a Ungariei⁹² sau a zonei Tisei Superioare⁹³.

Primele date C14 din neoliticul timpuriu de pe teritoriul țării noastre provin din prima faza a culturii Criș (6100/6000-5900/5800 BC) de la așezările Gura Baciului, Ocna Sibiului, urmate de Miercurea Sibiului, Seușa pentru teritoriul Transilvaniei și Foieni-Sălaș în Banat; toate datele fiind înainte de 6000 BC⁹⁴. Aceste date corespund în mare cu datele recente aflate (6200 BC) din analiza oaselor de animale descoperite în așezările Starčevo la Dunărea de Jos (Donja-Branjevina, Topole Bač), sau cu cele mai timpurii din așezările neolitice zona Mureșului (Pitvaros, Deszk, Maroslele) din jurul anului 6000 BC⁹⁵. Astfel, comunitățile neolitice dinspre Balcani intră în Bazinul Carpatic pe linia Dunării de Jos (cultura Starčevo) și spre Mureș (cultura Criș/Körös), la Méhtelek (5770-5650)⁹⁶ în zona Tisei Superioare la Ibrány-Nagyerdő (5620-5470)⁹⁷; date care sunt asemănătoare

⁸³ Lazarovici 2009, 442-443; Băcuet 2008b, 44; Suciu 2009, 168.

⁸⁴ Lazarovici 1977, Pl. LXV/7; 1979, Fig. 7/2; 1985, Fig. 2/7; Drașovean 1990 Pl. IV/10; Drașovean 1996, Pl. XXVIII/1, 2, 10, 11; Gimbutas 1991, Fig. 8-14; Karmanski 1977 T. VI/1 a,b; Lazarovici 1973, Fig. 21/14, 1979 Fig. 7/1, 5-14, Fig. 8; 1985, Fig. 2/8; T. XIV/1 a, T. XVI/2 a; Monah 1991, Fig. 2/10; Quitaa 1960, Abb. 16 k.

⁸⁵ Racky 1988; 1989, 233-251; 1989, 237; 1992, 152; Kalicz, Koós 2014, Fig. 27.

⁸⁶ Kalicz, Koós 2014, 55-58.

⁸⁷ Schier 1996, 141-162.

⁸⁸ Gläser 1996, 175-212.

⁸⁹ Mantu 1998, 83-100.

⁹⁰ Suciu 2009, Anexa 1, 283-298.

⁹¹ Luca et al. 2006, 215-228; 2010, 103-118; Hinz et al. 2012, 1-4.

⁹² Domboróczki 2003, 5-71.

⁹³ Horváth, Hertelendi 1994, 111-133.

⁹⁴ Luca et al. 2010, 108, Fig. 6.

⁹⁵ Raczky, Domboróczki 2010, 214.

⁹⁶ Whittle et al. 2013, 107-110; Lazarovici 2006, 116-117; Kalicz 2011, 44.

⁹⁷ Domboróczki 2010, 137-138, Fig. 11; Raczky, Domboróczki 2010, 214.

pentru perioada de Criș IVA-B în nord-vestul României⁹⁸ sau din sudul Slovaciei (Eastern Slovakien Lowland –ESL)⁹⁹.

În cronologia absolută, datele culturii Vinča creionează orizonturi care se întind pe o perioadă de aproape 700 de ani BP. Pentru apariția culturii Vinča pe teritoriul Transilvaniei avem mai multe date C14 recente, care arată că fazele A2-A3 sunt prezente la Miercurea Sibiului-Pietriș, care datează nivelurile IIA1 și IIA2 la puțin după 6500 BP¹⁰⁰, date asemănătoare avem și din alte situri din același orizont cronologic¹⁰¹.

Datele C14 referitoare la Oltenia din cultura Dudești, tot de origine sudică de la Cârcea-Viaduct, se plasează în timp între 5500-5000 BC, contemporan cu nivelul Vinča B¹⁰² sau Vinča B1, B1/B2- B2¹⁰³, iar cele de la Dudești Vinča C din aceeași așezare ocupă intervalul 4940-4700 BC, ele corespunzând cu cele obținute pentru nivelurile Vinča C de la Hodoni, din Banat 4890-4720 BC sau cu cele stipulate recent privind evoluția fazei Vinča C în fosta Iugoslavie, la 4980-4715 BC¹⁰⁴.

Date noi privind cronologia absolută au fost introduse în literatura de specialitate recent, prin analizarea stratigrafiei și prin datarea C14 a straturilor de la Zau, datele obținute comparând cu culturile Starčevo-Criș, Vinča, Lumea Nouă și grupul cultural Pișcolt¹⁰⁵.

Zau IA-Zau IB - Vinča A2 – SCIVA - Lumea Nouă Ia - Pișcolt IA (5320 – 5200 BC).

Zau IC - Vinča A3 – SCIVB - Lumea Nouă Ib - Pișcolt IB (5250-5050 BC).

Zau IIA - Vinča B1 - Lumea Nouă IIA - Pișcolt IIA (5150-5050 BC).

Zau IIB-IIC - VinčaB1/B2-B2 - Luma Noua IIB - Pișcolt IIB (5050-5000; 5000-4950 BC).

Zau IIIA - Vinča C1-Turdaș I - Herpály I. XII-IX - Lumea Nouă IIC/IIIA - Pișcolt IIIA (5070-4930 BC).

Zau IIIB - Vinča C2 – Turdaș II – Lumea Nouă IIIa – Pișcolt IIIB (5030-4840 BC).¹⁰⁶

---

⁹⁸ Luca et ali. 2010, 114.

⁹⁹ Kozłowski, Nowak 2010, 79.

¹⁰⁰ Suciu 2009, 165. Fig. 18, 255

¹⁰¹ Suciu 2009, Anexa I. 283-298, Mantu Tabel I. 97-98.

¹⁰² Mantu 1998, 85;

¹⁰³ Lazarovici 2010, 61.

¹⁰⁴ Mantu 1998, 86, nota 18.

¹⁰⁵ Lazarovici 2010, 55-71.

¹⁰⁶ Lazarovici 2010, Tab. 2, 9, 12.

Bibliografie

Astaloş, Virag 2006-2007	Astaloş C, Virag C, <i>Descoperiri funerare neolitice din judeţul Satu-Mare</i> , StComSM, XXIII-XXIV/1, 2006-2007, 73-94.
Băcueţ-Crişan 2004	Băcueţ Crişan S <i>Burial Rites in the Neolithic in Northwest Romania</i> , JAMÉ, XLVI, 2004, 71-83.
Băcueţ-Crişan 2008	Băcueţ Crişan S, <i>Neoliticul și eneoliticul timpuriu în Depresiunea Şimleului</i> , Bibliotheca Brukenthal XIII, Sibiu, 2008.
Bogdan 1957	Bogdan A. <i>Câteva considerații fizico-geografice asupra câmpiei Ecedea</i> , Probleme de geografie, V. 1957.
Comşa 1963	Comşa E, <i>K voprosu o periodizatii neoliticeskih kultur na severo-zapede RNR</i> , Dacia, VII, 1963, 477-484.
Comşa 1972	Comşa E: <i>Unelte din piatră șlefuită</i> , SCIV, 23, 2, 1972, 245-262.
Comşa 1973	Comşa E: <i>Quelques problemes concernant la civilization de Ciumești</i> , ActaArchCarp, XIII, 1973, 39-49.
Comşa 1987	Comşa E, <i>Neoliticul pe teritoriul României</i> , București, 1987.
Comşa, Nánási 1971	Comşa E, Nánási Z, <i>Mormântul neolitic descoperit la Săcuieni</i> , SCIV, 22, 4, 1971, 633-636.
Comşa, Nánási 1972	Comşa E, Nánási Z, <i>Date privitoare la ceramica pictată din epoca neolitică din Crişana</i> , SCIV, 23, 1, 1972, 3-18.
Domboróczki 1997	Domboróczki L. <i>Füzesabony-Gubakút. Újkőkori falu a Kr. e. VI. évezredből</i> , in: Raczky Pál-Kovács Tibor-Anders Alexandra (Szerk): <i>Utak a múltba. Az M3-as autópálya régészeti leltmentései</i> . Budapest, 19, 27, 1997, 62-164.
Domboróczki 2001	Domboróczki L. <i>The excavation of Füzesabony-Gubakút. Preliminary report</i> . In: Kertész R.- Makkay J (eds). <i>From the Mesolithic to the Neolithic. Proceedings of the International Archaeological Conference held in the Damjanich Museum of Szolnok, September 22-27 1996</i> , Budapest, 2001, 193-214.
Domboróczki 2003	Domboróczki L, <i>Radiocarbon data from Neolithic archaeological sites in Heves county (North-eastern Hungary)</i> , Agria, XXXIX, 2003, 5-71.
Domboróczki 2005	Domboróczki L. <i>A Körös-kultúra északi elterjedési határának problematikája Tiszaszőlős – Domaháza - pusztán végzett ásítás eredményeinek fényében</i> , in AM, 2005/2, 5-15.
Domboróczki 2006	Domboróczki L. <i>A füzesabony-gubakúti település modell. Új eredmények a Tiszav-vidéki neolitikum településtörténeti kutatása terén</i> . Agria, 42, 2006, 475-485.
Domboróczki 2009	Domboróczki L. <i>Settlement structures oh the Alföld Linear Pottery Culture (ALPC) in Heves County (North-Eastern Hungary): Development Models and Historical Reconstructions on Micro, Meso and Macro Levels</i> , in <i>Interactions between different models of Neolithizations north of the central european agro-ecological barrier</i> , Kraków, 2009, 75-128.
Domboróczki 2010	Domboróczki L <i>Report on the excavations at Tiszaszőlős-Domaháza-puszta and a new model for the spread of the Körös Culture</i> , in <i>Neolithization of the Carpathian Basin: Northernmost Distribution of the Starčevo/Körös Culture</i> , Kraków-Budapest, 2010, 137-176.

Domboróczki 2012	Domboróczki L, <i>A neolitizáció problémaköre Kelet-Magyarország területén. Régi teóriák és új adatok – (Előzetes)</i> , MOMOS IV. Kolozsi Barbara (ed.) Óskoros kutatók IV. Összejövetelének konferenciakötete. Debrecen, 2005 március 22-24, Debrecen 2012, 53-86.
Domboróczki, Raczky 2010	Domboróczki L, Raczky P, <i>Excavation at Ibrány-Nagyverdő and the northhernmost distribution of the Körös Culture in Hungary</i> , in Neolithization of the Carpathian Basin: Northernmost Distribution of the Starčevo/Körös Culture, Kraków-Budapest, 2010, 191-219.
Draşovean 1990	Draşovean F
Draşovean 1996	Draşovean F, <i>Cultura Vinča Târzie (faza C) în Banat</i> , Timişoara, 1996.
Gimbutas 1991	Gimbutas M, <i>The Civilization of Goddess</i> . San Fransisco, 1991
Gindele et ali 2004	Gindele R, Marta L, Astaloş C, Kádas Z, <i>Urziceni-Vamă</i> . In: CCAR, campania 2003, Cluj-Napoca, 2004, 356-358.
Gläser 1996	Zur absoluten Datierung der Vinca-Kultur anhand von 14C-Daten, in E Draşovean (ed.) <i>The Vinca Culture, its role and cultural connections</i> : 175-212
Goldman, Szenászky 1994	Goldman Gy, Szenászky J. <i>Die neolitische Esztár-Gruppe in Ostungarn</i> , in JAMÉ, XXXVI, 1994, 225-230.
Hágó 2014	Hágó A. N. <i>Descoperiri funerare din culturile Piécolt și Szatmár</i> , StComSM, XXX/1, 2014, 19-38.
Hinz et al. 2012	Hinz M., Furholt M, Müller J, Raetzl-Fabian D, Rinne C, Sjögren K. G., Wotzka H. P., RADON – Radiocarbon dates online 2012. <i>Central European database of 14C dates for the Neolithic and Early Bronze Age</i> . www.jungsteinsite.de, 2012, 1–4.
Horváth 1989	Horváth F. <i>A Survey on the Development of Neolithic Settlement Pattern and House Types in the Tisa Region</i> . In: Neolithic of Southeastern Europe and its Near Eastern Connections, VarArchHung, II. Budapest, 1989, 85-96.
Horváth, Hertelendi 1994	Horváth F, Hertelendi E, <i>Contribution to the C14 based absolute chronology of the Early and Middle Neolithic Tisza Region</i> , in JAMÉ, XXXVI, 1994, 111-133.
Iercoşan 1992-1993	Iercoşan I, <i>Săpături în așezarea neolitică de la Căpleni (jud. Satu-Mare)</i> , StComSM, IX-X, 1992-93, 7-22.
Iercoşan 2002	Iercoşan N <i>Cultura Tiszapolgár în vestul României</i> , 2002, Cluj-Napoca.
Ignat 1987	Ignat D. <i>Le céramique néolithique peinte du Nord-Ouest de la Roumanie</i> , în: La civilisation de Cucuteni en contexte européenne, Iași – Piatra Neamț, 1987, 43-52.
Kaczanowska et al. 1997	Kaczanowska M, Kozłowski J. K. Nowak M <i>Conclusions</i> , in Kozłowski J. K (ed.) <i>The Early Linear Pottery in eastern Slovakia</i> , Kraków, 1997.
Kalicz 1994	Kalicz N <i>A Dunántúli (közép-európai) Vonaldíszes Kerámia legidősebb leletei és a korai Vinča kultúra</i> , in A kőkortól a középkorig, Tanulmányok Trogmayer Ottó 60. születésnapjára. Lőrinczy Gábor (szerk.):Szeged, 1994, 67-81.
Kalicz 2011	Kalicz N, <i>Méhtelek. The first excavated site of the Méhtelek group of the Early Neolithic Körös Culture in the Carpathian Basin</i> , BAR (IS), 2321, Oxford, 2011.
Kalicz, Koós 1997a	Kalicz N, Koós J, <i>Mezőkövesd-Mocsolyás. Újkőkori telep és temetkezések a Kr.e. VI. Évezredből</i> . In: Raczky P-Kovács T-Anders A (eds.) <i>Utak a múltba. Az M3-as autópálya régészeti leletmentései</i> , Budapest, 1997, 28-33.

Kalicz, Koós 1997b	Kalicz N, Koós J, <i>Eine Siedlung mit ältestneolithischen Hausresten und Gräbern in Nordostungarn</i> . In: Lazić M. (ed): ANTIΔΩPON completis LXV annis Dragoslav Srejšović ab amicis collegis discipulis oblatum, Beograd, 1997, 123-135.
Kalicz, Koós 2000	Kalicz N, Koós J, <i>Település a legkorábbi újkőkori sírokkal Északkelet-Magyarországról</i> , HOME 39, 200, 45-76.
Kalicz, Koós 2014	Kalicz N, Koós J, <i>Mezőkövesd-Mocsolyás. A neolitikus Szatmár-csoport (AVK I) települése és temetője a Kr.e 6 évezred második feléből</i> , Borsod-Abaúj-Zemplén Megye Régészeti Emkékei 9, Miskolc, 2014.
Kalicz, Makkay 1977a	Kalicz N., Makkay J, <i>Die linienbandenkeramic in der großen ungarischen Tiefebene</i> , StudArch 7, Budapest, 1977.
Karmanski 1977	Karmanski S <i>Katalog antropomorfne i zoomorfne plastike izokoline</i> , Odžaci, 1977.
Kertész, Sümegei 2003	Kertész R, Sümegei P, <i>Öskörnyezeti tényezők és a Kárpát-medence neolitizációja: Egy új geoarcheológiai modell néhány aspektusa</i> , MFMÉ – StudArch IX (2003), 2003, 25-37.
Korek 1977	Korek J. Az alföldi vonaldiszes kerámia népének települése Kisköre-Gáton. Arch. Ért. 3—17.
Korek 1983	Korek J, <i>Adatok a Tiszahát neolitikumához</i> , JAME 1983, 8-60.
Kozłowski, Nowak 2010	Kozłowski J. K, Nowak M. <i>From Körös/Criş to the early Eastren Linear Complex multidirectional transitions in the north-eastern fringe of the Carpathian Basin</i> , in Neolithization of the Carpathian Basin: Northernmost Distribution of the Starčevo/Körös Culture, Kraków-Budapest, 2010, 65-102.
Kurucz 1989	Kurucz K, <i>A nyíri Mezőség neolitikuma</i> , A Jósa András Múzeum kiadványai 18, 1989.
Lazarovici 1973	Lazarovici Gh. <i>Tipologia și cronologia culturii Vinča în Banat</i> , Banatica, 2, 1973, 25-54.
Lazarovici 1977	Lazarovici Gh.
Lazarovici 1979	Lazarovici Gh, <i>Neoliticul Banatului</i> , Cluj-Napoca, 1979.
Lazarovici 1985	Lazarovici Gh. <i>Sincronisme etno-culturale în neoliticul timpuriu din Sălaj și din vestul României</i> , ActaMP IX, 1985, 69-92.
Lazarovici 2006	Lazarovici Gh.
Lazarovici, 2009.	Lazarovici, Gh. The Zau Culture. In: Draşovean, F., Ciobotaru, D. L., Maddison, M. (Eds.) <i>Ten years after: The Neolithic of the Balkans, as uncovered by the last decade of research</i> , Proceedings of the conference held at the Museum of Banat on November 9th – 10th, 2007. Timișoara, 2009, 179 – 217.
Lazarovici 2010	Lazarovici Gh. <i>Cronologia absolute și evoluția culturii Zau</i> , IN MEMORIAM ALEXANDRI V. MATEI. Identități culturale locale și regionale în context european Studii de arheologie și antropologie istorică, 55-71.
Lazarovici, Némethi 1983	Lazarovici Gh, Némethi J, <i>Neoliticul dezvoltat din nord-vestul României (Sălajul, Sătmarul, Clujul)</i> , AMP VII, 1983, 17-60.
Lazarovici, Maxim 1995	Lazarovici Gh, Maxim Z, <i>Gura Baciului</i> . Monografie Arheologică. BMN. 11, Cluj-Napoca, 1995.
Lazarovici et al. 2003	Lazarovici Gh, <i>Şantierul arheologic Suplacu de Barcău „Corău”</i> in, CCAR, Campania 2002, Covasna 2003, 305-309.

Lazarovici, Lazarovici 2006	Lazarovici, Gh., Lazarovici, C. M. <i>Arhitectura neoliticului și epocii cuprului din România</i> , 1, Iași, 2006.
Luca, Suciu 2007	Luca S.A. Suciu C, <i>Digitizare și accesibilitate on-line – proiecte în desfășurare ale centrului de cercetare IPCTE Sibiu</i> , în AMB 2 (2007, 1), p. 13-39,
Luca et al. 2000	Luca S. A. Cigudean H, Dragotă A., Roman R., <i>Faza timpurie a culturii Vinča în Transilvania. Repere ale orizontului cronologic și etnocultural</i> , în Angustia 5, 2000, 37-72.
Luca et al. 2006	Luca S.A. Suciu C. I. <i>Bază de date deschisă (C14). Pentru neoliticul și eneoliticul din zona carpato-danubiană</i> , in Dimensiunea europeană a civilizației eneolitice est-carpatică, Iași, 2006, 215-228.
Luca et al. 2010	Luca S.A., Suciu C. I. Dumitrescu-Chioar, <i>Starčevo-Criș culture in western part of Romania – Transylvania, Banat, Crișana, Maramureș, Oltenia and western Muntenia: repository, distribution map, state of research and chronology</i> , Neolithization of the Carpathian Basin: Northernmost Distribution of the Starčevo/Körös Culture, Kraków-Budapest, 2010, 103-118.
Makkay 1982	Makkay J. <i>Some Comments on the Settlement Patterns of the Alföld Linear Pottery</i> . In. Siedlugen der Kultur mit Linearkeramik in Europa. Internationales Kolloquium Nové Vozokany, Nitra, 1982, 157-166.
Makkay 1996	Makkay J. <i>Theories about the Origin, the Distribution and the End of the Körös Culture</i> , in The fingers of three words: hunters, gatherers and farmers in the Middle Tisza Valley, Szolnok, 1996, 35-53.
Makkay 2003	Makkay, J. 2003. <i>Kőkori régiségek a vállaji határban</i> . A Jósa András Múzeum Kiadványai, 50, Nyíregyháza, 2003.
Mantu 1998	Mantu C. M. <i>Cronologia absolute a culturilor neolitice din România și relațiile cu lumea egeo-anatoliană</i> , Cercetări istorice, XVII/1, 1998, 99-100.
Matei et al. 2003	Al. V. Matei și colab, <i>Șantierul arheologic Porț „Corău”</i> , in CCAR, Campania 2002, Covasna, 2003, 246-248.
Maxim 1999	Maxim Z, <i>Neo-Eneoliticul din Transilvania</i> , Cluj-Napoca, 1999
Monah 1991	Monah D, <i>Influences ou traditions Vinča dans la plastique antropomorphe de Cucuteni-tripolie</i> . Banatica, 11, 1991, 297-304.
Nagy 1998	Nagy E. Gy, <i>Az Alföldi vonaldíszes kerámia kultúrájának kialakulása</i> , DMÉ, (1995–1996), 1998, 53–150.
Németi 1986-1987a	Németi J, <i>Descoperiri din neoliticul târziu în Valea Crasnei, Satu-Mare, StCom</i> , VII-VIII, 1986-87, 15-61.
Németi 1986-1987b	Németi J, <i>Descoperiri arheologice din teritoriul localității Moftinu Mic (jud. Satu-Mare), Satu-Mare, StCom</i> , VII-VIII, 1986-87, 101-137.
Németi 1997	Németi J, <i>Câteva considerații asupra colecției Kovács</i> , StComSM, XIV, 1997, 63-68.
Németi 1999	Németi J, <i>Repertoriul arheologic al zonei Careiului</i> , București, 1999.
Németi 2014	Németi J, <i>Középső neolitikumi emberábrázolással díszített edénytöredék a Kaplony-Kálmánd melletti út mentén feltárt hulladékgödörből (in press)</i> .
Oravec 1996	Oravec H, <i>Neolithic burials at Tiszalúc-Sarkad. Data to the burial practices of the Alföld Linear Pottery Culture</i> , FoliaArch, XLV, 1996, 51-61.
Păunescu 1963	Păunescu Al, <i>Perjitki tardenoajkoj kulturi v drevnev neolite v Ciumești</i> , in Dacia, NS, VII, 1963, 467-475.

Potushniak 1997	Potushniak M, <i>Some results of research on the Middle Neolithic layer from a multilevel settlement near the village of Zastavne/Zápszony-Kovadomb in the Carpathian Ukraine</i> , JAMÉ, XXXVII-XVIII (1995-96), 1997, 35-50.
Potushniak 1999	Potushniak M, <i>A multilevel settlement on Mala Hora at Munkachevo/Munkács-Kishegy</i> , JAMÉ, XLI., 1999, 9-20.
Quitta 1960	Quitta H <i>Zur frage der ältesten Bandkeramik in Mitteleuropa</i> , PZ 38, I-38, 1960, 153-188.
Raczky 1976	Raczky P, <i>A Körös kultúra leletei Tiszajenőn</i> , ArchÉrt 103, 1976, 171 - 189.
Raczky 1978	Raczky P. <i>A neolitikum újabb kutatási eredményei Szolnok megyében</i> . ML. 1978, 3-10.
Raczky 1980	Raczky P, <i>A Körös kultúra újabb figurális ábrázolásai a Közép-Tisza vidékéről és történeti összefüggéseik. – New figural representations of the Körös culture from the Middle Tisza region and their historical connexions</i> . SzMMÉ, 1982, 5-33.
Raczky 1983	Raczky P, <i>A korai neolitikumból a középső neolitikumba való átmenet kérdései a Középső és Felső Tisza-vidéken. Question of transition between the Early and Middle Neolithic in the Middle and Upper Tisa region</i> . ArchÉrt. 110, 1983, 161-194.
Raczky 1986	Raczky P, <i>Megjegyzések az „alföldi vonaldíszes kerámia” kialakulásának kérdéséhez</i> . Folk. Etn, 24 (1986), 1986, 25–43.
Raczky 1988	Raczky P, <i>A Tisza-vidék kulturális és kronológiai kapcsolatai a Balkánnal és az Égeikummal, a neolitikum és a rézkor időszakában</i> , Szolnok, 1988.
Raczky 1989	Raczky P, <i>Chronological Framework of the Early and Middle Neolithic in the Tisza Region</i> , in <i>Neolithic of Southeastern Europe and its near eastern connections</i> , VAH. II. Budapest, 1989, 233-242.
Selmeci 1969	Selmeci L <i>Das Wohnhaus der Körös-Gruppe von Tiszajenő. Neuere Angaben zu den Haustypen des Frühneolitikums</i> . MFMÉ, 2, 1969, 17-22.
Šiška 1974	Šiška, S. <i>Abdeckung von Siedlungen und einem Gräberfeld aus der jüngeren Steinzeit in Kopčany, Kreis Michalovce</i> . AR, 26, 1974, 3 – 15.
Šiška 1982	Šiška, S. <i>Kultur Mit Östlicher Linearkeramik In Der Slowakei. Siedlungen der Kultur mit Linearkeramik in Europa</i> . Nitra, 1982, 261 – 270.
Šiška 1989	Šiška S, <i>Kultúra s východnou lineárnou keramikou na Slovensku</i> , Veda. Bratislava, 1989.
Schier 1996	Schier W, <i>The Relative and Absolute Chronology of Vinča: New Evidence from the Type Site</i> . In: F. Draşovean (ed.), <i>The Vinča Culture, its Role and Cultural Connections</i> . International Symposion October 2-6, 1995, 141-162.
Sőregi 1934	Sőregi J. <i>A panyolai Tiszától végig a magyar Szamoson</i> , Déry Múzeum, 76, 1934, 31-66.
Suciu 2009	Suciu C. I. <i>Cultura Vinča in Transilvania</i> , Biblioteca Brukenthal XLIV, Sibiu, 2009.
Tringham 1971	Tringham 1971 <i>Hunters, Fishers and farmers of Eastern Europe: 6000-3000 B.C.</i> London, 1971.
Trogmayer 1966	Trogmayer O. <i>A Körös-csoport lakóházairól – On the Dwelling of the Körös-Group</i> . ArchÉrt. 93, 1960, 235-240.
Ursulescu 2001	Ursulescu N, <i>Neo-eneoliticul</i> , in <i>Istoria Românilor</i> , I, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2001, 122-134.

Virag 2004a	Virag C, <i>Cercetări arheologice la Urziceni-Vamă</i> , ActaMP, XXVI, 2004, 41-76.
Virag 2004b	Virag C, <i>Un complex neolitic de la Halmeu – Vamă</i> , în SCIVA, Omagiu profesorului Sabin Adrian Luca, Hunedoara, 2005, 25-45.
Virag 2004-2005	Virag C, <i>Așezările grupului neolitic Pișcolt în nord-vestul României</i> , StComSM, XVI-XXI/1, 2004-2005, 13-26.
Virag 2007	Virag C. <i>Materiale ceramic neolitice de la Blaja-Grind Cehal</i> , in relații româno-ucrainene. Istorie și contemporanitate, 2007, 27-42.
Virag 2008	Virag C, <i>A Kovács gyűjtemény újkőkori és rézkori kerámiaanyaga</i> , JAMÉ, L. 2008, 91-124.
Visegrádi, J. 1907	Visegrádi J, <i>Festett cserépedény töredékek a sátoraljajuhelyi őstelepről</i> . Archaeológiai Értesítő, 27, 279 – 287.
Visegrádi 1912	Visegrádi J, <i>A sátoraljajuhelyi őstelep</i> . ArchÉrt, 1912, 32, 1912, 244-261.
Vizdal 1997	Vizdal M, <i>Pottery finds</i> , In: Kozłowski, J. K. (ed.): <i>The early Linear Pottery Culture in Eastern Slovakia</i> , Kraków, 1974, 43-141.
Whittle et al. 2013	Whittle Al, Anders A, Bentley A. R, Bickle P, Cramp L, Domboróczki L, Fibinger L, Hamilton J, Hedges R, Kalicz N, Kovács Zs. E, Marton T, Oross K, Pap I, Razky P. <i>Hungary</i> . In: <i>An Offprint of The first farmers of central Europe. Diversity in LBK lifeways</i> [ed. Al. Whittle, P. Bickle], Oxford, 2013, 49-100.
Zoffmann 1996	Zoffman Zs. <i>Human remains from the neolithic sites at Tiszahíc-Sarkad</i> , FoliaArch, 45, 1996, 63-68.
Zoffmann 2014	Zoffman Zs. <i>A Szatmár csoport Mezőkövesd-Mocsolyás lelőhelyről származó embertani leletei</i> . In: KOÓS J. – KALICZ, N: <i>Mezőkövesd-Mocsolyás, kora és középső neolitikus település és temető Északkelet-Magyarországon</i> , 297-308.